UOT: 001.33

Elmar Anar oğlu ƏHMƏDOV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, doktorant
elmar.ahmedov1997@mail.ru
10.30546/1.72.2024.7

ASSİMMETRİK İNFORMASİYANIN İQTİSADİ ARTIMA TƏSİRİ

Xülasə

İqtisadi əməliyyatda bir tərəfin digərindən daha çox məlumata malik olması şərti olan assimmetrik məlumat iqtisadi nəticələrə təsir edən mühüm amil kimi geniş şəkildə qəbul edilmişdir. Bu xülasə assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma təsirinin qısa icmalını təqdim etmək məqsədi daşıyır.

Bu tədqiqat assimmetrik məlumat və iqtisadi artım arasındakı əlaqəni araşdırır, onun bazar səmərəliliyi, resursların bölüşdürülməsi və texnoloji tərəqqi üçün təsirlərini vurğulayır.

Tədqiqatın məqsədi – assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma təsirinin öyrənilməsinin məqsədi informasiya assimmetriyasının və ya iqtisadi agentlər arasında məlumatın qeyri-bərabər paylanmasının ölkənin ümumi iqtisadi göstəricilərinə və inkişafına necə təsir göstərə biləcəyini anlamaqdır.

Tədqiqatın metodları – Araşdırma zamanı müşahidə, nəzəri təhlil və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Araşdırmanın elmi nəticəsi – assimmetrik məlumatların iqtisadi artıma təsiri mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Assimmetrik məlumat iqtisadi əməliyyatda bir tərəfin digər tərəfdən daha çox məlumata malik olduğu bir vəziyyətə aiddir. Bu məlumat assimmetriyası bazarlarda müxtəlif səmərəsizliyə səbəb ola bilər ki, bu da iqtisadi artım üçün mənfi nəticələrə səbəb olur.

İşin elmi yeniliyi – assimmetrik informasiyanın iqtisadi artıma təsiri haqqında işin elmi yeniliyi onun mövcud biliklər toplusuna verdiyi töhfədir.

Tədqiqi əhəmiyyəti – Keys tədqiqatları assimmetrik məlumatların iqtisadi artıma təsirini anlamaqda mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: Assimmetrik məlumat, iqtisadi artım, bazar fəaliyyəti, texnoloji tərəqqi, informasiya balanssızlığı.

Giriş

Assimmetrik məlumat, iqtisadi əməliyyatda bir tərəfin digər tərəfdən daha çox məlumat və ya biliyə malik olduğu bir hadisədir. Bu məlumat assimmetriyası iqtisadiyyatın müxtəlif aspektlərinə, o cümlədən iqtisadi artıma əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Bu müzakirədə biz assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma təsirini araşdıraraq, onun iqtisadiyyatın ümumi sağlamlığına və inkişafına həm müsbət, həm də mənfi nəticələrini araşdıracağıq. İnformasiya iqtisadi əməliyyatlarda və qərar qəbuletmə proseslərində həlledici rol oynayır. İqtisadi mübadilədə iştirak edən tərəflər qeyri-bərabər məlumat əldə etdikdə, bu, bazar nəticələrini təhrif edə və iqtisadi tərəqqiyə mane ola biləcək balanssızlıq yaradır.

Assimmetrik məlumat o zaman baş verir ki, iqtisadi əməliyyatda bir tərəf digər tərəfdən daha çox məlumata malik olsun. Bu məlumat assimmetriyası alıcılar və satıcılar, borc verənlər və borcalanlar, işəgötürənlər və işçilər, hətta müxtəlif səviyyəli hökumətlər arasında mövcud ola bilər. Bu, bilik, təcrübə, məlumat əldə etmək və ya məlumatı şərh etmək və təhlil etmək bacarığındakı fərqlərə görə yarana bilər.

Assimmetrik məlumatların iqtisadi artıma təsir xüsusiyyətləri

Assimmetrik məlumat müxtəlif kontekstlərdə, məsələn, alıcılar və satıcılar, işəgötürənlər və işçilər, kreditorlar və borcalanlar arasında yarana bilər. Mükəmməl səmərəli bazarda bütün iştirakçılar məlumatlara bərabər çıxış əldə edə bilər, bu da onlara yaxşı məlumatlı qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Bununla belə, reallıqda məlumat çox vaxt qeyri-bərabər səpələnir və potensial bazar

uğursuzluqlarına səbəb olur [1, s. 25]. İqtisadi artımla bağlı assimmetrik məlumatın nəticələri çoxşaxəlidir və iqtisadiyyatın fəaliyyətinin bir neçə əsas aspektlərinə təsir göstərir. İnformasiya asim-metriyasının əhəmiyyətli təsirlərindən biri resursların bölüşdürülməsinin potensial təhrifidir. Tərəflərdən biri digərindən daha çox məlumata malik olduqda, bu, resursların yanlış bölüşdürülməsinə səbəb ola bilər, çünki qərarlar natamam və ya qeyri-dəqiq məlumatlara əsaslanır. Bu səhv bölgü məhsuldarlığa və səmərəliliyə mane ola bilər, ümumi iqtisadi artım potensialını azalda bilər. Assimmetrik məlumat mənfi seçim və mənəvi təhlükə problemləri yarada bilər. Mənfi seçim o zaman baş verir ki, bir tərəf öz xüsusiyyətləri və ya keyfiyyəti haqqında digər tərəfə nisbətən daha çox məlumata malikdir. Bu, aşağı keyfiyyətli malların, xidmətlərin və ya investisiyaların yüksək keyfiyyətli mallara üstünlük verildiyi vəziyyətlərə gətirib çıxara bilər və bununla da iqtisadi artım perspektivlərini zəiflədə bilər. Mənəvi təhlükə isə bir tərəfin riskli davranışda olması və ya assimmetrik məlumatlara görə digər tərəfə mənfi təsir göstərən hərəkətlər etməsi zamanı yaranır. Məsələn, maliyyə bazarlarında kreditorların borcalanların kredit qabiliyyəti haqqında tam məlumatı yoxdursa, bu, həddindən artıq risk götürməyə və ya fürsətçi davranışa gətirib çıxara bilər və nəticədə iqtisadi artıma mane ola bilər. Bundan əlavə, assimmetrik məlumat investisiya və kapital axınına mane ola bilər. İnvestorlar kapitallarını hara yerləşdirmək barədə əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək üçün etibarlı məlumat tələb edir. Məlumat assimmetrik şəkildə paylandıqda, investorlar daha yüksək risk və qeyri-müəyyənliklə üzləşə bilər, bu da onları müəyyən sektorlara və ya regionlara investisiya etməkdən çəkindirə bilər. Bu investisiya çatışmazlığı iqtisadi artım və inkişaf imkanlarını məhdudlaşdıra bilər. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, assimmetrik məlumat həmişə iqtisadi artıma zərər vermir. Bəzi hallarda bu, yenilik və ixtisaslaşmaya təkan verə bilər. Fərdlər və ya firmalar unikal məlumat və ya təcrübəyə malik olduqda, bu, iqtisadi artıma təkan verən yeni məhsulların, xidmətlərin və ya proseslərin inkişafına səbəb ola bilər. Bu müsbət təsir informasiya assimmetriyası qarşılıqlı faydalı mübadilə və biliklərin ötürülməsi üçün imkanlar yaratdıqda baş verir. Assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma həm müsbət, həm də mənfi təsirləri var [3, s. 28]. O, bazarın təhrif olunmasına, resursların düzgün bölüşdürülməsinə və investisiyaya mane ola bilsə də, müəyyən şərtlər daxilində innovasiya və ixtisaslaşmanı stimullaşdıra bilər. Assimmetrik məlumatın nəticələrini başa düşmək siyasətçilər və bazar iştirakçıları üçün onun mənfi təsirlərini azaldan və davamlı və inklüziv iqtisadi artım üçün onun potensial faydalarından istifadə edən müvafiq strategiya və mexanizmlər hazırlamaq üçün çox vacibdir [9, s. 37].

Assimmetrik məlumat iqtisadi əməliyyatda bir tərəfin digər tərəfdən daha çox məlumat və ya biliyə malik olduğu bir vəziyyətə aiddir. İnformasiyanın bu balanssızlığı iqtisadi artıma əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma təsir göstərə biləcəyi əsas sahələrdən biri maliyyə bazarlarıdır. İnvestorlar müxtəlif investisiya imkanları ilə bağlı risklər və gəlirlər haqqında natamam və ya qeyri-dəqiq məlumatlara malik olduqda, bu, kapitalın yanlış bölüşdürülməsinə və səmərəsiz investisiya qərarlarına səbəb ola bilər. Bu, investisiyaların məhsuldarlığını azaltmaqla və innovativ biznesin inkişafına mane olmaqla iqtisadi artıma mane ola bilər. Əmək bazarında assimmetrik məlumat da rol oynayır. İşəgötürənlər iş axtaranlarla müqayisədə iş tələbləri, iş şəraiti və ya əməkhaqqı səviyyələri haqqında daha çox məlumata malik olduqda, bu, səmərəsizliyə səbəb ola bilər. İş axtaranlar öz bacarıqlarına və üstünlüklərinə uyğun gəlməyən vəzifələri qəbul edə bilər ki, bu da məhsuldarlığın aşağı düşməsinə səbəb olur. Bundan əlavə, əməkhaqqı səviyyələri təhriflər yarada və ümumi iqtisadi artıma mane ola biləcək həqiqi bazar şərtlərini əks etdirməyə bilər. İnformasiya və texnologiya sahəsində informasiyaya qeyri-bərabər çıxış iqtisadi inkişafda bərabərsizlik yarada bilər. Məsələn, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə təhsilə və informasiya şəbəkələrinə məhdud çıxış yeni texnologiyaların yayılmasına və mənimsənilməsinə, iqtisadi tərəqqiyə mane ola bilər. Bundan əlavə, məlumat assimmetriyası səhiyyə və ya sığorta kimi sektorlarda bazar uğursuzluqlarına gətirib çıxara bilər ki, burada istehlakçılar əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək üçün lazımi məlumatlara malik ola bilməz, nəticədə mənfi seçim və ya mənəvi təhlükə problemləri yarana bilər. Müxtəlif mexanizmlər assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma mənfi təsirlərini azaltmağa kömək edə bilər. Bunlara şəffaflıq və açıqlama tələblərini artırmaq

üçün tənzimləyici tədbirlər, istehlakçılar arasında maliyyə savadlılığının yüksəldilməsi, müəyyən bazar iştirakçılarının malik olduğu informasiya üstünlüklərinin azaldılması üçün rəqabə-tin təşviq edilməsi, informasiya bərabərsizliyini azaltmaq üçün təhsil və informasiya infrastrukturuna investisiyalar daxildir. Assimmetrik məlumatın iqtisadi artım üçün əhəmiyyətli təsiri ola bilər. Bu, resursların səmərəli bölüşdürülməsinə mane ola bilər, bazar nəticələrini təhrif edə bilər və yeni texnologiyaların qəbuluna mane ola bilər. Siyasət müdaxilələri və bazar mexanizmləri vasitəsilə informasiya assimmetriyalarının aradan qaldırılması davamlı iqtisadi artımı təşviq etmək və iqtisadi nəticələrdəki fərqləri azaltmaq üçün çox vacibdir [2, s. 29].

Assimmetrik məlumat iqtisadi əməliyyatda bir tərəfin digər tərəfdən daha çox məlumata malik olduğu vəziyyətə aiddir. Məlumatın bu balanssızlığı əhəmiyyətli iqtisadi nəticələrə səbəb ola bilər və bazarların və əməliyyatların müxtəlif aspektlərinə təsir göstərə bilər. Məlumatın bu balanssızlığı iqtisadi artıma bir neçə təsir göstərə bilər.

Cədvəl 1.

Assimmetrik informasiyanın iqtisadi artıma təsiri

Mənfi seçim	Assimmetrik məlumatı olan bazarlarda əks seçim riski var, burada daha çox məlumatı olan tərəf az məlumatlı tərəfdən faydalanır. Məsələn, işlənmiş avtomobillər bazarında satıcılar avtomobilin vəziyyəti haqqında alıcılardan daha çox məlumata malik ola bilərlər. Bu, bazarın uğursuzluğuna səbəb ola bilər, çünki alıcılar limon (keyfiyyətsiz avtomobil) almaq riski səbəbindən işlənmiş avtomobilləri almaqdan çəkinə bilər. Bu, ümumi iqtisadi fəallığı azaldır və iqtisadi artıma mane ola bilər.
Mənəvi təhlükə	Assimmetrik məlumat həm də mənəvi təhlükəyə gətirib çıxara bilər ki, bu da tərəflərdən biri davranışını risk almağı artıran və ya digər tərəfin daha az məlumata malik olduğunu bildiyi üçün səyləri azaldacaq şəkildə dəyişdikdə baş verir. Məsələn, sığorta kontekstində, əgər fərdlər sığortaçıların davranışları haqqında məhdud məlumata malik olduqlarını bilsələr, onlar daha riskli fəaliyyətlə məşğul olmağa həvəsləndirilə bilər ki, bu da sığortaçılar üçün daha yüksək iddialara və xərclərin artmasına səbəb ola bilər. Bu, daha yüksək mükafatlar və sığorta təminatının azalması ilə nəticələnə bilər ki, bu da iqtisadi artım üçün mənfi nəticələrə səbəb ola bilər.
Kredit bazarında friksiyalar	Assimmetrik məlumat kredit bazarlarında xüsusilə aktualdır. Kreditorlar çox vaxt borcalanların özləri ilə müqayisədə borcalanın kredit qabiliyyəti haqqında daha az məlumata malikdirlər. Bu məlumat assimmetriyası kredit bazarında sürtüşmələrə səbəb ola bilər, burada kreditorlar mənfi seçim riski və ya mənəvi təhlükə səbəbindən kredit verməkdə tərəddüd edirlər. Bu, iqtisadi artıma mane olmaqla, məhsuldar investisiya və sahibkarlıq üçün kapitala çıxışı məhdudlaşdıra bilər.
Bazarın səmərəsizliyi	Assimmetrik məlumat bazarın səmərəsizliyinə və təhriflərinə səbəb ola bilər. Tərəflərdən biri daha çox məlumata malik olduqda, onlar iqtisadi profisitin daha böyük hissəsini çıxara bilər və bu, resursların ədalətsiz bölüşdürülməsinə səbəb ola bilər. Bu, bazarlarda iştirakdan çəkindirə və ümumi iqtisadi aktivliyi azaldaraq iqtisadi artıma mane ola bilər.
İnformasiya assimmetriyası xərcləri	İnformasiya assimmetriyası bazar iştirakçılarına xərclər qoyur. Məsələn, daha az məlumatı olan tərəf məlumat toplamaq, qarşı tərəfin etibarlılığını yoxlamaq və ya mənfi nəticələrdən qorunmaq üçün vaxt və resurslar sərf etməli ola bilər. Bu xərclər iqtisadi əməliyyatların səmərəliliyini və effektivliyini azalda bilər.
Vasitəçilərin rolu	İnformasiya assimmetriyası vasitəçilərin meydana çıxması üçün imkanlar yarada və müxtəlif səviyyəli məlumatlara malik tərəflər arasında körpü yarada bilər. Maliyyə məsləhətçiləri və ya reytinq agentlikləri kimi vasitəçilər alıcılar və satıcılar arasında məlumat assimmetriyasını azaltmaq üçün təcrübə və məlumat təqdim edirlər. Bununla belə, vasitəçilərin özləri də maraqların toqquşmasına məruz qala bilərlər və ya qeyri-kamil informasiyaya malik ola bilərlər ki, bu da yeni problemlər yarada bilər.

Mənbə: Cədvəl araşdırma nəticəsində müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Assimmetrik məlumatların başa düşülməsi və idarə edilməsi bazarın səmərəli fəaliyyətini təmin etmək, ədalətli əməliyyatları təşviq etmək və informasiya balanssızlığı ilə bağlı riskləri azaltmaq üçün çox vacibdir. Assimmetrik informasiyanın yaratdığı problemləri həll etmək və onun mənfi təsirlərini yumşaltmaq üçün müxtəlif iqtisadi nəzəriyyələr və mexanizmlər işlənib hazırlanmışdır. Qaydalar, açıqlama tələbləri, kredit qiymətləndirmə sistemləri və maliyyə vasitəçiləri kimi siyasət və mexanizmlər assimmetrik məlumatın mənfi təsirlərini azaltmağa kömək edə bilər. İnformasiya assimmetriyasını azaltmaqla və şəffaflığı artırmaqla bu tədbirlər daha səmərəli və ədalətli bazarları təşviq edə, iqtisadi artımı asanlaşdıra bilər [5, s. 42]. Assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma təsirinin aradan qaldırılması çox vaxt informasiya assimmetriyasının azaldılmasına və şəffaflığın təşviqinə yönəlmiş siyasət müdaxilələrini əhatə edir. Açıqlama tələblərinin artırılması, maliyyə savadlılığının təşviq edilməsi, rəqabətin təşviq edilməsi və informasiya assimmetriyasını azaltmaq üçün qaydaların tətbiqi mənfi təsirlərin azaldılmasına və daha səmərəli və dayanıqlı iqtisadi artımın təşviqinə kömək edə bilər. İqtisadiyyat sahəsində assimmetrik məlumatları təhlil etmək üçün geniş istifadə olunan modellərdən biri mənfi seçim modelidir. Bu model alıcılar və satıcılar arasında məlumat assimmetriyasının mal və xidmətlərin kifayət qədər təmin edilməməsi və ya müəyyən bazarların dağılması kimi bazar uğursuzluqlarına necə səbəb ola biləcəyini araşdırır. Mənfi seçim əməliyyatda bir tərəf digərindən daha çox məlumata malik olduqda baş verir ki, bu da bazarın səmərəliliyinə və iqtisadi artıma mənfi təsir göstərə bilən bilik balansının pozulmasına gətirib çıxarır. Assimmetrik məlumatla əlaqəli digər vacib anlayış mənəvi təhlükədir. Mənəvi təhlükə, əməliyyatda bir tərəfin məlumat çatışmazlığı və ya birinci tərəfin hərəkətlərinə nəzarət etməməsi səbəbindən digər tərəfə mənfi təsir göstərən risk götürmək və ya hərəkət etmək həvəsinə malik olduqda yaranır. Bu, səmərəsiz nəticələrlə nəticələnə və iqtisadi artıma mane ola bilər. Bu modellər assimmetrik məlumatın təsirlərini təhlil etmək üçün nəzəri çərçivələr təqdim etsə də, iqtisadi artıma dəqiq təsirin kəmiyyətini müəyyən etmək üçün tədqiq olunan kontekstə xas olan empirik təhlil və məlumat tələb olunur.

Assimmetrik məlumatların təhlili ilə bağlı modellərin iqtisadi təsirini ölçmək üçün riyazi göstəricilər

Assimmetrik məlumatların təhlili ilə bağlı modellərin iqtisadi təsirinin ölçülməsi çox vaxt riyazi aparatın və müxtəlif iqtisadi göstəricilərin birləşməsini nəzərdə tutur. Bu alətlər informasiya assimmetriyasının iqtisadi nəticələrə gətirdiyi nəticələrin kəmiyyətini müəyyən etmək üçün vacibdir. Bu məqsədlə istifadə olunan bəzi əsas riyazi aparat və göstəricilər bunlardır:

Mənfi seçim modelləri:

Limon Modeli (Akerlof Modeli): Bu model, alıcıların yüksək və aşağı keyfiyyətli məhsulları ayırd edə bilmədiyi zaman məlumat assimmetriyasının aşağı keyfiyyətli malların (limonların) üstünlük təşkil etdiyi bazara necə gətirib çıxara biləcəyini təhlil etmək üçün riyazi çərçivədən istifadəni nəzərdə tutur. Burada istifadə olunan əsas göstərici bazar qiyməti və əməliyyat edilən malların orta keyfiyyətidir.

Mənəvi Təhlükə Modelləri:

Əsas-Agent Modelləri: Bu modellər məlumat assimmetriyası mövcud olduqda rəhbərlər (məsələn, firmalar, səhmdarlar) və agentlər (məsələn, işçilər, menecerlər) arasında qarşılıqlı əlaqəni araşdırmaq üçün riyazi alətlərdən istifadə edir. Əsas göstəricilərə optimal müqavilə şərtləri, risklərin bölüşdürülməsi tədbirləri və agentin səy səviyyəsi daxildir.

Məlumat aşkarlama modelləri:

Siqnal modelləri: Bu modellər şəxsi məlumatı olan fərdlərin və ya firmaların məlumat assimmetriyasını azaltmaq üçün öz həqiqi xüsusiyyətlərinə necə siqnal verə biləcəyini təhlil edir. Əsas göstəricilərə siqnalların dəyəri və bazar əməkhaqqı və ya qiymətlər baxımından tarazlıq nəticələri daxildir.

Bazar və Qiymət Mexanizmləri:

Təklif-Soruş Spreadləri: Maliyyə bazarlarında təklif-təklif yayılması məlumat assimmetriyasının göstəricisi kimi istifadə edilə bilər. Daha geniş yayılmalar daha yüksək məlumat assimmetri-

yasını təklif edə bilər ki, bu da daha az səmərəli qiymət kəşfinə gətirib çıxarır.

Dəyişkənlik və Likvidlik Tədbirləri: Aktiv qiymətlərinin dəyişkənliyi və ticarət həcmi kimi göstəricilər maliyyə bazarlarında informasiya assimmetriyasının təsirini göstərə bilər. Daha yüksək dəyişkənlik və aşağı likvidlik daha əhəmiyyətli informasiya boşluqlarını göstərə bilər.

Kəmiyyət Qiymətləndirmələri:

Riskə uyğunlaşdırılmış gəlirlər: Maliyyə bazarlarında assimmetrik məlumat kontekstində tədqiqatçılar məlumat assimmetriyası mövcud olduqda investisiya strategiyalarının performansını qiymətləndirmək üçün tez-tez Sharpe nisbəti və ya Jensen alfa kimi riskə uyğunlaşdırılmış gəlirlərdən istifadə edirlər.

Kredit Qiymətləndirmə Metrikləri:

Kreditləşdirmə və kredit bazarları kontekstində tədqiqatçılar məlumat assimmetriyasının kredit vermə qərarlarına və defolt dərəcələrinə necə təsir etdiyini qiymətləndirmək üçün tez-tez kredit qiymətləndirmə modellərindən və əlaqəli göstəricilərdən istifadə edirlər.

Bazar Effektivlik Göstəriciləri:

Bazar Səmərəliliyi Fərziyyəsi Testləri: Tədqiqatçılar məlumat assimmetriyasının bazarın səmərəliliyini və resursların bölüşdürülməsini pozduğunu müəyyən etmək üçün Effektiv Bazar Hipotezi (EMH) kimi testləri tətbiq edə bilərlər [12, s. 44].

Assimmetrik məlumatların təhlilində bu riyazi aparat və göstəricilər iqtisadçılara və tədqiqatçılara iqtisadi nəticələrin kəmiyyətini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Assimmetrik informasiyada istehsal-istehlak funksiyasının tətbiq xüsusiyyətləri

İstehsal-istehlak funksiyası əmtəə və xidmətlərin istehsalı ilə həmin mal və xidmətlərin istehlakı arasındakı əlaqəni təsvir edən iqtisadi anlayışdır. Bir tərəfin digərindən daha çox məlumata malik olduğu assimmetrik informasiya kontekstində istehsal-istehlak funksiyasının tətbiqi xüsusilə aktuallaşır. İstehsal-istehlak funksiyası assimmetrik məlumatların istehsal və istehlak qərarlarına təsirini təhlil etmək üçün çərçivə təmin edir. Bu, iqtisadi əməliyyatlarda məlumat assimmetriyası səbəbindən yarana biləcək mənfi seçim, mənəvi təhlükə, məlumat mübadiləsi, müqavilə razılaşmaları və bazar uğursuzluqlarını başa düşməyə kömək edir.

İqtisadiyyatın kontekstində istehsal-istehlak funksiyası əmtəə və xidmətlərin istehsalı ilə onların istehlakı arasındakı əlaqəni ifadə edir. Bu, iqtisadiyyatda resursların necə bölüşdürüldüyünü və istifadə olunduğunu təhlil etməyə kömək edən əsas konsepsiyadır.

İqtisadi əməliyyatda bir tərəf digərindən daha çox məlumata malik olduqda assimmetrik məlumat baş verir və bu, bilik balansının pozulmasına gətirib çıxarır. İstehsal-istehlak funksiyası kontekstində assimmetrik məlumat istehsalçıların və istehlakçıların mübadilə edilən mal və ya xidmətlərin keyfiyyəti, xüsusiyyətləri və ya digər müvafiq amilləri haqqında müxtəlif səviyyəli məlumatlara malik olduğu vəziyyətlərə aiddir [8, s. 39].

Assimmetrik məlumatın mövcudluğu istehsal-istehlak funksiyasına əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Bu, bazar uğursuzluqlarına, səmərəsizliyə və mənfi seçim problemlərinə səbəb ola bilər. Mənfi seçim o zaman baş verir ki, əmtəələrin keyfiyyəti haqqında daha yaxşı məlumatı olan istehlakçılar bazardan imtina etməyə meyillidirlər və aşağı keyfiyyətli mallar bazarda üstünlük təşkil edir. Bu, ümumi istehlakın azalmasına və istehsal səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Assimmetrik məlumatın yaratdığı problemləri həll etmək üçün müxtəlif mexanizmlərdən istifadə etmək olar. Məsələn, şəffaflığı təmin etmək və informasiya assimmetriyasını azaltmaq üçün hökumət qaydaları və standartları həyata keçirilə bilər. Əlavə olaraq, üçüncü tərəf sertifikatları, zəmanətlər və zəmanətlər kimi qurumlar istehlakçılara etibarlı məlumat təqdim etməklə onlara əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyə kömək edə bilər.

Bütövlükdə, assimmetrik informasiyanın mövcud olduğu şəraitdə istehsal-istehlak funksiyası informasiyanın yayılmasının vacibliyini və resursların səmərəli bölüşdürülməsində və bazarlara inamın qorunmasında institutların rolunu vurğulayır.

İstehsal-istehlak funksiyası iqtisadiyyatda istehsal və istehlak arasındakı əlaqəni təhlil etmək üçün istifadə olunan nəzəri çərçivədir. Assimmetrik məlumat mövcud olduqda, yəni bir tərəf digərindən

daha çox məlumata malikdir, bu, davranışa və nəticələrə müxtəlif yollarla təsir göstərə bilər. Assimmetrik məlumat kontekstində istehsal-istehlak funksiyasının bəzi tətbiq xüsusiyyətləri bunlardır:

Mənfi seçim: Assimmetrik məlumat əks seçimə gətirib çıxara bilər, burada daha az məlumatı olan tərəf (adətən istehlakçı) təqdim olunan malların və ya xidmətlərin keyfiyyəti və ya xüsusiyyətləri haqqında məhdud anlayışa malikdir. Bu, optimal olmayan seçimlərin daha yüksək ehtimalı və rifahın azalması ilə nəticələnə bilər. İstehsal-istehlak funksiyası mənfi seçimin istehsal qərarlarına və istehlakçı davranışına təsirini təhlil etməyə kömək edə bilər.

Mənəvi təhlükə: Assimmetrik məlumat, həmçinin, bir tərəf risk götürdükdə və ya digər tərəf tərəfindən bilinməyən və ya hesaba alınmayan hərəkətlərdə olduqda baş verən mənəvi təhlükəyə səbəb ola bilər. İstehsal-istehlak funksiyası kontekstində mənəvi təhlükə resursların bölüşdürülməsinə və istehsalda göstərilən səylərin səviyyəsinə təsir edərək istehsal qərarlarına və istehlakçı davranışına təsir göstərə bilər.

Bazar siqnalizasiyası: Assimmetrik məlumatlı vəziyyətlərdə tərəflər məlumat ötürmək və informasiya boşluğunu azaltmaq üçün siqnallardan istifadə edə bilərlər. İstehsal-istehlak funksiyası istehsalçıların məhsullarının keyfiyyətini və ya xüsusiyyətlərini istehlakçılara çatdırmaq üçün istifadə etdiyi siqnal mexanizmlərini təhlil etmək üçün istifadə edilə bilər. Siqnallara reklam, brendinq, zəmanətlər, sertifikatlar və məhsulun fərqləndirilməsinin digər formaları daxil ola bilər.

Prinsip-agent problemləri: Assimmetrik məlumat çox vaxt bir tərəf (əsas) tapşırıqları və ya qərar qəbuletmə səlahiyyətini digər tərəfə (agentə) həvalə etdikdə, lakin agentin hərəkətlərinə tam nəzarət edə və ya nəzarət edə bilməyəndə baş verən əsas agent problemlərinə gətirib çıxarır. Bu, maraqların toqquşmasına və optimal olmayan nəticələrə gətirib çıxara bilər. İstehsal-istehlak funksiyası bu cür vəziyyətlərdə həm rəhbərlərin, həm də agentlərin stimullarını və davranışlarını təhlil etməyə və onların maraqlarını uyğunlaşdırmaq üçün strategiyaları araşdırmağa kömək edə bilər.

Ümumilikdə, istehsal-istehlak funksiyası assimmetrik məlumatın istehsalçıların və istehlakçıların davranışlarına, resursların bölüşdürülməsinə və bazarlarda ümumi səmərəliliyə və rifaha necə təsir etdiyini təhlil etmək üçün çərçivə təmin edir. O, məlumat assimmetriyasının mənfi təsirlərini azaltmaq üçün istifadə edilə bilən strategiya və mexanizmləri işıqlandırmağa kömək edir.

Statistik baxış

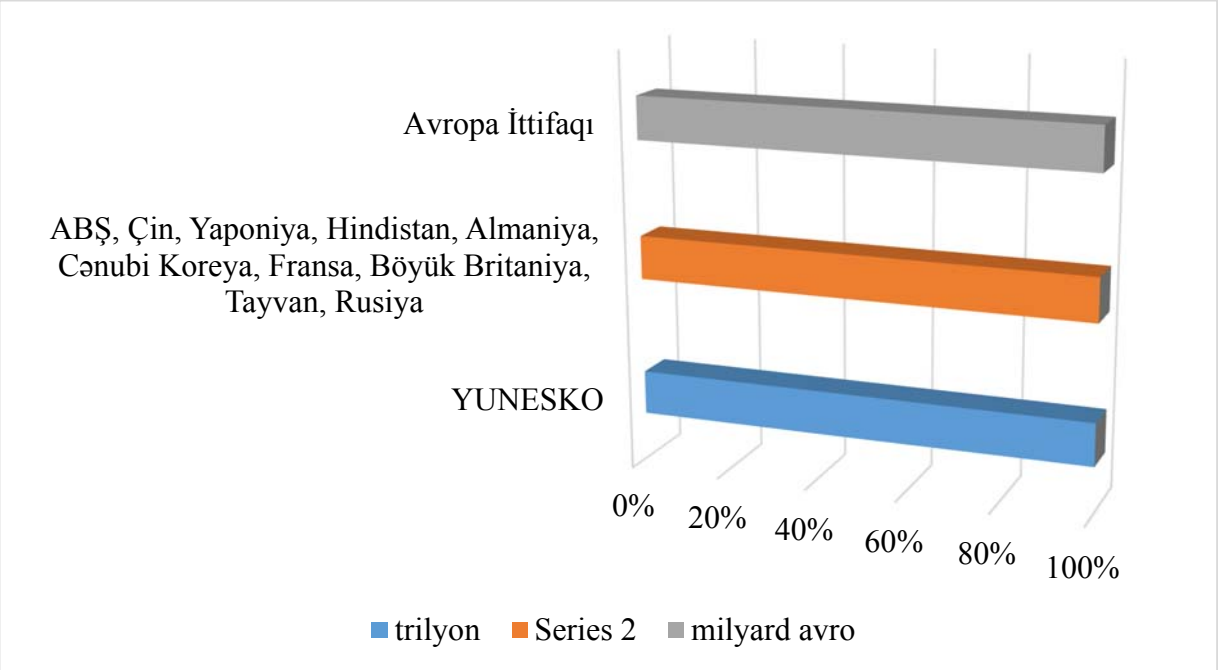
Dünya təcrübəsi göstərir ki, şirkətlər elmi-tədqiqat və təkmilləşdirmə fəaliyyətlərinə əhəmiyyətli kapital qoyurlar. YUNESKO-nun statistikasına görə, tədqiqat və inkişafa qlobal xərclər demək olar ki, 1,7 trilyon ABŞ dolları ilə rekord həddə çatmışdır. Təxminən 10 ölkə (ABŞ, Çin, Yaponiya, Hindistan, Almaniya, Cənubi Koreya, Fransa, Böyük Britaniya, Tayvan, Rusiya) xərclərin 80 faizini bölüşür. Avropa İttifaqı 2021-ci ildə tədqiqat və inkişafa 328 milyard avro ayırıb. 2011-2021-ci illər arasında Avropa İttifaqının tədqiqat və inkişaf xərclərinin böyük hissəsi özəl sektorda həyata keçirilib və bu, sözügedən xərclərin ümumi gəlirdə payının artmasına səbəb olub. Üzv ölkələrin daxili məhsulunun (ÜDM) 2011-2021-ci illər arasında yüzdə 1,27-dən yüzdə 1,50-yə çıxmasına səbəb oldu.

BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin bir hissəsi olaraq ölkələr 2030-cu ilə qədər dövlət və özəl tədqiqat və inkişaf xərclərini, eləcə də tədqiqatçıların sayını əhəmiyyətli dərəcədə artırmağı öhdələrinə götürmüşlər.

Bundan əlavə, ölkələr investisiyanın gəlirliliyi qeyri-müəyyən olduğu üçün istər-istəməz kapital riskini ehtiva edən tədqiqat və inkişaf xərclərinin riskə uyğunlaşdırılmış təxminlərini müəyyənləşdirirlər. Tədqiqat və inkişafa daha çox vəsait ayrıldıqda kapital riski artır. Ölçüsü və dəyəri daxil olmaqla müxtəlif səbəblərə görə tədqiqat və inkişafını kənardan təhvil verən şirkətlər də var. Buna baxmayaraq, bu proseslərə kifayət qədər ciddi investisiyalar qoyulur.

Dünyada elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin necə aparıldığını təhlil edərək belə qənaətə gəlirik ki, bu prosesi sistemli planlaşdırmadan, müəyyən proqrama əsaslanmadan həyata keçirmək mümkün deyil. Dünya təcrübəsində tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin birinci mərhələsi müşahidə hesab olunur. Müşahidə prosesi zamanı dərk edilən ehtiyaclar yoxlanılır. Əlbəttə ki, hər bir mərhələ vacibdir, lakin təyinatı düzgün etmək üçün ilk növbədə düzgün müşahidə apar-

maq son dərəcə vacibdir. Ona görə də müşahidə mərhələsində fundamental tədqiqatlar aparılmalıdır. Sonra müşahidə nəticəsində əldə edilmiş yeni məlumatların tətbiqi yoxlanılır. Bu mərhələdə nəzəri və eksperimental təcrübələrdən istifadə olunur. Sonra eksperimental inkişaf prosesi başlayır. Bu prosesdə hədəf məhsul və ya xidmətin inkişafı tamamlanır, prototip hazırlanır və istifadəyə verilir.

Qrafik 1. Ar-Ge xərcləri və faiz göstəriciləri.

Mənbə: Qrafik araşdırma nəticəsində müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Respublikamızda elmi-tədqiqat və təkmilləşdirmə fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların sayı 2020-ci ildə 127, 2021-ci ildə isə 134-ə bərabər olmuşdur. Dövlət sektoru üzrə bu göstəricilər 2020-2021-ci illərdə müvafiq olaraq 86 və 90-a bərabər müəyyən edilmişdir. Özəl sektorda 2020-ci ildə 4, 2021-ci ildə isə 7 təşkilat elmi-tədqiqat və təkmilləşdirmə fəaliyyəti həyata keçirib. Ali təhsil müəssisələri baxımından isə həm 2020, həm də 2021-ci ildə 37 təşkilatda bu növ fəaliyyət həyata keçirilib [13].

2020-ci ildə Azərbaycanda elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə çəkilən xərclər 162 milyon 452 min 500 manat, 2021-ci ildə isə 194 milyon 197 min 300 manat təşkil edib. Dövlət sektorunda bu xərclər 2020-ci ildə 139 milyon 115 min 900 manat, 2021-ci ildə 5 milyon 729 min 300 manat, 2020-ci ildə 17 milyon 858 min 200 manat, 2020-ci ildə isə 29 milyon 788 min 600 manat olub. Dövlət sektorunda araşdırma və inkişaf xərclərinin 2021-ci ildə yüzdə 58-i maaşlara xərclənib [13].

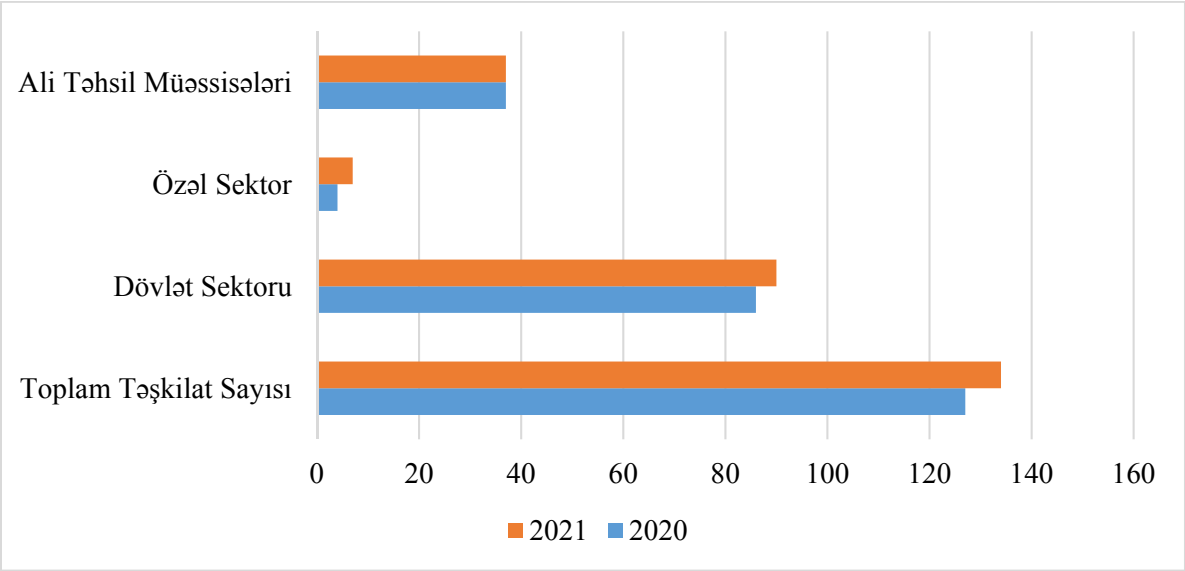
Cədvəl 2.

2020 və 2021-ci illərdə Azərbaycanda elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruksiya işlərinə ayrılan xərclərin icmalı və bu fəaliyyəti həyata keçirən təşkilatların sayı

İl	Toplam Təşkilat Sayı	Dövlət Sektoru	Özəl Sektor	Ali Təhsil Müəssisələri
2020	127	86	4	37
2021	134	90	7	37

İl	Elmi-Tədqiqat və Təcrübə-Konstruktor Xərcləri (AZN)
2020	162,452,500
2021	194,197,300

Mənbə: Cədvəl araşdırma nəticəsində müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Qrafik 2. 2020 və 2021-ci illərdə Azərbaycanda elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruksiya işlərinə ayrılan xərclərin icmalı və bu fəaliyyəti həyata keçirən təşkilatların sayı

Mənbə: Cədvəl araşdırma nəticəsində müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Yuxarıda qeyd olunan statistik məlumatlardan məlum olur ki, Azərbaycanda elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə ayrılan xərclərdə artım olsa da, özəl sektor bu fəaliyyətdə xeyli geridədir. 2020-ci ildə xərclənən vəsaitin cəmi 3,3 faizi, 2021-ci ildə isə 2,9 faizi özəl sektorun payına düşəcək. Tədqiqat və təkmilləşdirmə fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların sayında artım olsa da, özəl sektorda belə təşkilatlar əhəmiyyətli azlıq təşkil edir (2020-2021-ci illərdə müvafiq olaraq 3 faiz və 5 faiz) [13].

Nəticə

Assimmetrik məlumat iqtisadi əməliyyatda bir tərəfin digər tərəfdən daha çox və ya daha yaxşı məlumata malik olduğu bir vəziyyətə aiddir. Bu informasiya balansının iqtisadi artım və səmərəlilik üçün əhəmiyyətli təsirləri ola bilər. Assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma təsiri iqtisadiyyatda həlledici anlayışdır və bazarların işləməsi və ümumi iqtisadi göstəricilərə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Assimmetrik məlumat iqtisadi əməliyyatda bir tərəfin digər tərəfdən daha çox və ya daha yaxşı məlumata malik olduğu vəziyyətə aiddir. Məlumatın bu balanssızlığı bazarın səmərəsizliyinə və təhriflərinə səbəb ola bilər ki, bu da öz növbəsində iqtisadi artıma müxtəlif yollarla təsir edə bilər. Assimmetrik məlumatın əsas təsirlərindən biri bazar nəticələrinin təhrif edilməsidir. Tərəflərdən biri daha çox məlumata malik olduqda, onların əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməkdə üstünlüyü var, digər tərəf isə natamam və ya qeyri-dəqiq məlumatlara görə suboptimal seçimlər edə bilər [7, s. 64]. Assimmetrik məlumat maliyyə vasitəçiliyi və kapitalın bölüşdürülməsi üçün maneələr yarada bilər. Kreditorlar və investorlar bu müəssisələrin kredit qabiliyyəti və ya gəlirliliyi haqqında tam məlumat olmadıqda, borcalanlara kapital verməkdə və ya layihələrə investisiya qoymaqda tərəddüd edə bilərlər. Bu, iqtisadi artım imkanlarını məhdudlaşdıraraq məhsuldar investisiyalar üçün maliyyəyə çıxışı məhdudlaşdıra bilər. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, assimmetrik məlumatın təsiri eyni dərəcədə mənfi deyil. Bəzi hallarda informasiya assimmetriyası tədqiqat və inkişaf işlərinin stimullaşdırılması kimi müsbət nəticələrə gətirib çıxara bilər. Unikal biliyə və ya təcrübəyə malik olan firmalar innovasiyaya sərmayə qoymağa və iqtisadi artıma təkan verə biləcək yeni texnologiyalar və ya məhsullar yaratmağa həvəs göstərə bilər (10, s.43). Assimmetrik məlumatın iqtisadi artıma mənfi təsirlərini azaltmaq üçün siyasətçilər və institutlar mühüm rol oynayır. Şəffaflığın, açıqlama tələblərinin və məlumatların assimmetriyasını azaldan qaydaların təşviqi bazarın səmərəliliyini artırmağa və iqtisadi artıma kömək edə bilər.

İnformasiya assimmetriyası və iqtisadi nəticələr arasındakı əlaqəni araşdıran çoxsaylı tədqiqatlar aparılsa da, hər bir yeni tədqiqat işi mövzunu başa düşməmizi inkişaf etdirən unikal perspektivlər, metodologiyalar və ya anlayışlar gətirə bilər.

Nəzəri modellər və empirik təhlillər dəyərli fikirlər təmin etsə də, nümunə araşdırmaları real dünya situasiyalarının dərindən araşdırılmasını təklif edir, tədqiqatçılara informasiya assimmetriyası ilə bağlı spesifik mexanizmləri, kontekstual amilləri və siyasət nəticələrini müəyyən etməyə imkan verir.

İqtisadi artım kontekstində assimmetrik məlumat iqtisadiyyatın müxtəlif aspektlərinə, o cümlədən tədqiqat və inkişaf (R&D) fəaliyyətlərinin səmərəliliyinə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər.

Xülasə, assimmetrik məlumat tədqiqat və inkişaf işlərinin səmərəliliyinə təsir edərək iqtisadi artıma mane ola bilər. Güclü əqli mülkiyyət hüquqları, məlumat mübadiləsinin təşviqi, maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və dəstəkləyici siyasətlərin həyata keçirilməsi kimi tədbirlər vasitəsilə məlumat assimmetriyasının aradan qaldırılması tədqiqatın iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasına və innovasiyaların dəstəklənməsinə kömək edə bilər ki, bu da davamlı iqtisadi artıma gətirib çıxarır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov Ə.M., Bayramov Z.Z., Quliyev H.X. “İqtisadi informasiyanın işlənməsinin kompüter texnologiyası”. Dərs vəsaiti, Bakı, 2002.
2. B.V.Korneyçuk. “İnformasiya iqtisadiyyatı”, dərs vəsaiti, tərcümə, Bakı, 2010.
3. Kərimov Ş.Q. “İnformasiya sistemləri və verilənlər bazaları”. Bakı, Elm, 1999;
4. Kərimov S.Q., Həbibullayev S.B., İbrahimzadə T.İ. “İnformatika”. Dərslik, Bakı, 2002;
5. Quliyev H.X., Balayev R.Ə. “İqtisadi informatika və hesablama texnikası”. Dərs vəsaiti, Bakı, 1998;
6. Аббасов А. М. Мамедова М. Г. Методы организации баз знаний с нечеткой реляционной структурой . Баку: "Элм". 1997. - 256 с.
7. Akerlof G. A. (1970). The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. The Quarterly Journal of Economics, 84(3), 500.
8. Holmström B. (1979). Moral Hazard and Observability. The Bell Journal of Economics, 10(1), 791.
9. Milgrom P., & Roberts J. (1986). Price and Advertising Signals of Product Quality. Journal of Political Economy, 94(4), 821.
10. Stiglitz J. E. (1976). The Efficiency of Capital Markets with Incomplete Information: A Review of Theory and Evidence. The Journal of Finance, 31(2), 415.
11. Tədqiqat və inkişaf fəaliyyətləri: özəl sektorun elmi araşdırma ehtiyacları- https://ameaytp.az/index.php/component/content/article/113-neshrler/1224-t-dqiqat-v-inkisaf-f-aliyy-tl-ri-oez-l-sektorun-elmi-arasd-rma-ehtiyaclar?Itemid=539

Эльмар Анар оглы Ахмедов
докторант, Азербайджанского Государственного Экономического Университета
elmar.ahmedov1997@mail.ru

Влияние асимметричной информации на экономический рост

Резюме

Асимметричная информация, когда одна сторона в экономической сделке имеет больше информации, чем другая, получила широкое признание как важный фактор, влияющий на экономические результаты. Это резюме призвано дать краткий обзор влияния асимметричной информации на экономический рост.

В этом исследовании исследуется взаимосвязь между асимметричной информацией и экономическим ростом, подчеркивая ее последствия для эффективности рынка, распределения ресурсов и технического прогресса.

Цель исследования. Целью изучения влияния асимметричной информации на экономический рост является понимание того, как асимметрия информации или неравномерное распределение информации между экономическими агентами может повлиять на общие экономические показатели и развитие страны.

Методы исследования. Наблюдение, теоретический анализ и методы обобщения.

Научный результат исследования. Влияние асимметричной информации на экономический рост комплексно и многогранно. Асимметричная информация относится к ситуации, когда одна сторона экономической сделки имеет больше информации, чем другая. Эта информационная асимметрия может привести к различной неэффективности рынков с негативными последствиями для экономического роста.

Научная новизна работы. Научная новизна работы о влиянии асимметричной информации на экономический рост заключается в ее вкладе в совокупность существующих знаний.

Значение исследования. Тематические исследования играют важную роль в понимании влияния асимметричной информации на экономический рост.

Ключевые слова: асимметричная информация, экономический рост, рыночная активность, технический прогресс, информационный дисбаланс.

Elmar Anar Ahmadov
Ph.D student, Azerbaijan State University of Economics
elmar.ahmedov1997@mail.ru

Impact of asymmetric information on economic growth

Summary

Asymmetric information, where one party in an economic transaction has more information than the other, has been widely recognized as an important factor affecting economic outcomes. This summary aims to provide a brief overview of the effects of asymmetric information on economic growth.

This study explores the relationship between asymmetric information and economic growth, highlighting its implications for market efficiency, resource allocation, and technological progress.

Purpose of the study. The purpose of studying the effect of asymmetric information on economic growth is to understand how information asymmetry or uneven distribution of information among economic agents can affect the overall economic performance and development of a country.

Methods of the research. Observation, theoretical analysis and generalization methods were used during the research.

The scientific result of the research. The impact of asymmetric information on economic growth is complex and multifaceted. Asymmetric information refers to a situation where one party in an economic transaction has more information than the other. This information asymmetry can lead to various inefficiencies in markets, with negative consequences for economic growth.

Scientific novelty of the work. The scientific novelty of the work on the effect of asymmetric information on economic growth is its contribution to the body of existing knowledge.

Research Significance. Case studies play an important role in understanding the impact of asymmetric information on economic growth.

Key words: Asymmetric information, economic growth, market activity, technological progress, information imbalance.